

O'RTA OSIYO DARYOLARI VA ULARNING EKOLOGIK OMILLAR TA'SIRIDA O'ZGARISHI

Allaberganova Noila Shuxrat qizi

Urganch davlat Universiteti talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7072371>

Annotatsiya. Daryolar biz uchun eng muhim bo'lgan ozuqa manbai hamda ko'plab ishlab chiqarishlarning bosh o'zagi hisoblanadi. Daryolardan turli tuman maqsadlarda foydalanish orqali inson hayoti faoliyatini yaxshilaydi. Shunday bo'lsa-da daryolarga bugungi kunda turli xil ekologik omillar ta'sir ko'rsatmoqda. Ushbu maqolada O'rta Osiyo daryolari va ularning ekologik omillar ta'sirida o'zgarishi haqida ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: bosh daryo, manba, mansab, deygish xodisadi, deflyatsiya, oqava suvlar, kimyoviy elementlar.

РЕКИ СРЕДНЕЙ АЗИИ И ИХ ИЗМЕНЕНИЯ ПОД ВЛИЯНИЕМ ФАКТОРОВ ВНЕШНЕЙ СРЕДЫ

Аннотация. Реки являются для нас самым важным источником пищи и основой многих отраслей промышленности. Используя реки в различных целях, человек улучшает свою жизнедеятельность. Однако сегодня реки подвержены влиянию различных факторов окружающей среды. В данной статье представлена информация о реках Средней Азии и их изменениях под влиянием факторов окружающей среды.

Ключевые слова: главная река, исток, русло, явление осушения, дефляция, сточные воды, химические элементы.

RIVERS OF CENTRAL ASIA AND THEIR CHANGES UNDER THE INFLUENCE OF ENVIRONMENTAL FACTORS

Abstract. Rivers are our most important source of food and the basis of many industries. Using rivers for various purposes, a person improves his life. Today, however, rivers are subject to various environmental factors. This article provides information about the rivers of Central Asia and their changes under the influence of environmental factors.

Keywords: main river, source, channel, drainage phenomenon, deflation, sewage, chemical elements.

KIRISH

O'rta osiyo tabiiy geografik o'lkasi Yevrosiyo materigining qoq o'rtasida okeanlar va dengizlardan ancha uzoqda joylashgan. O'rta osiyoda 12 mingga yaqin daryo bor. Ular o'lkada juda notekis joylashgan bo'lib, 10 mingdan ortiq daryolari kichik bo'lib ular asosan mintaqaning tog'li qismlarida joylashgan. Qolgan daryolar esa asosan tekislik qismida joylashgan bo'lib, ularning boshlang'ich qismi ham tog'dan boshlanadi. O'rta osiyo qadimdan isonlar yashab dehqonchilik bilan shug'ullana boshlangan mintaqalardan biri hisoblanadi. O'lkada eng yirik daryolardan Amudaryo va Sirdaryo daryolari to'liq va qisman Tobil hamda ishim daryolarining bir qismi ham aynan shu yerda joylashgan. O'rta Osiyodagi suv havzalarida(asosan daryolarida) muntazam gidrologik kuzatishlar 1910-yildan boshlandi. O'rta Osiyo o'lkasida dunyo amaliyotida birinchi marta gidrologak bashorat (prognoz) qilish xizmati tarkib topa boshladi. Bunda E.M.Oldekop, L.K.Davidov kabi olimlarning xizmatlari katta bo'ldi.

TADQIQOT MATERIALLARI VA METODOLOGIYASI

Keyingi yillar (sovetlar davri)da olib borilgan gidrologik tadqiqotlar hududda yirik miqyosdagi suv xo'jaligi loyihalarini tuzish imkonini berdi. Bunda shu sohaning yirik olimlari R.A.Alimov, V.L.Shults, A.M.Muhamedov, O.P.Shcheglova, A.Z.Zohidov Yu.M.Denisov, U.U.Umarov, A.R.Rasulov va N.R.Hamroevlarning xizmatlarini alohida takiddash joizdir. Sobiq ittifoq davridayoq mintaqa hududidagi daryolardan qishloq xo'jaligida ayovsiz foydalanishi natijasida ko'plab ekologik muammolarni keltirib chiqara boshlagan.

TADQIQOT NATIJALARI

O'rta Osiyo daryolari va ularning ekologik omillar ta'sirida o'zgarishini asosan ikki bo'g'inga bo'lishimiz mumkin. Birinchi bo'g'inga asosan tabiiy jihatdan yani tabiiy ekologik omillar ta'siri bo'lsa, ikkinchisi esa antropogen omillar hisoblanadi. O'rta osiyo daryolariga antropogen omil eng katta ta'sir ko'rsatmoqda desak mubolag'a bo'lmaydi sababi insonlarning tabiatga tasiri natijasida atmosferada turli o'zgarishlar bo'lmoqda.

MUHOKAMA

Atmosferada turli xil zararli gazlarning chiqishi natijasida tog'lardagi ko'p yillik muzliklarni juda tez eritib yubormoqda. Bu o'z navbatida keying davrlarda daryolarimizning suvining kamayishiga shu bilan bir qatorda kelgusi davrda qishloq xo'jaligi maxsulotlarini yetishtirishning qisqarishiga sabab bo'lmoqda. Tabiiy omillarning o'rta osiyo daryolariga ta'sirini yaqqol mintaqadagi ko'plab o'zgarishlar misolida aytishimiz mumkin. Masalan, orol dengizining qurishi natijasida uning tubidan turli xil tuzlar va chang to'zon amudaryo hamda siryoning suvlarini ifloslab ko'mib borishi, yoki Qoraqum va Qizilqum cho'llarining maydonini kengayishi ulardan shamol tasirida chang to'zonning uchib daryolarga tushishini aytsa bo'ladi. Bularni oldini olish uchun eng avvola ihota daraxtzorlarini maydonini kengaytirgan maqsadga muvofiq.

XULOSA

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki mavzuning dolzarbligi sifatida o'rta osiyo gidrologiyasiga asosa solinishiga turtki bo'lgan o'lkadagi daryolar bugungi kunda suvlari kamayib daryolarning quyar qismlariga deyarli suv bormay qolmoqda. Ayniqsa bir zamonlar Amudaryoga quyilib turgan Zarafshon daryosi hozirda Amudaryoga yetmasdan oldin qishloq xo'jaligi yerlarini sug'orish maqsadida foydalanishi natijasida Anudaryoga quyilmay qo'ygan. O'rta osiyoning nisbatan daryolarga zich bo'lgan tog'li qismlarida suv muammo emas balki uning tekislik qismida eng asosiy muammolardan biri hisoblanadi. Maqolani yozishdan maqsad esa ushbu mavjud suv resurslarini tejab tergab foydalanish ularni ifloslamasdan foydalanish haqida kem ommaga targ'ib qilishdan iborat desak bo'ladi. Shuningdek o'lkaning shimolidagi daryolarni janubga qarab oqizish chora tadbirlarini amalga oshirgan holda suv tanqisligini oldini olish mumkin bo'ladi.

REFERENCES

1. O'rta osiyo tabiiy geografiyasi. Toshkent -2016.
2. Umumiy gidrologiya va iqlimshunoslik. Toshkent-2020.
3. Islambayevna M. M. et al. XORAZM VILOYATI TABIIY GEOGRAFIK O'RNINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI (GEOGRAFIK O'RNINING QULAY VA NOQULAY TOMONLARI) HAQIDA //Eurasian Journal of Law, Finance and Applied Sciences. – 2022. – T. 2. – №. 2. – C. 50-53.
4. O'g'li S. J. X. et al. ATMOSFERA HAVOSINING IFLOSLANISHINI NATIJASIDA INSON SALOMATLIGIGA TA'SIR QILUVCHI GEOGRAFIK OMILLAR (XORAZM VILOYATI MISOLIDA) //Science and innovation. – 2022. – T. 1. – №. D4. – C. 7-9.
5. Kuzibayevna K. D. et al. Drying of the Aral Sea and changes in the landscape of the Aral Sea region //Texas Journal of Multidisciplinary Studies. – 2022. – T. 4. – C. 108-110.
6. Islambayevna M. M. et al. XORAZM VILOYATI TABIIY GEOGRAFIK O'RNINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI (GEOGRAFIK O'RNINING QULAY VA NOQULAY TOMONLARI) HAQIDA //Eurasian Journal of Law, Finance and Applied Sciences. – 2022. – T. 2. – №. 2. – C. 50-53.
7. Kuzibayevna K. D. et al. Drying of the Aral Sea and changes in the landscape of the Aral Sea region //Texas Journal of Multidisciplinary Studies. – 2022. – T. 4. – C. 108-110.